

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Divi Thomae Aqvinatis Doctoris Angelici Opera Omnia

Summa diligentia ad exemplar Romanæ Impreßionis restituta

Complectens Tertiam Partem Summæ Theologiæ. Cum Commentariis
Reuerendiss. D. Thomæ de Vio Caietani Cardinalis S. Sixti, Et Opvscvlis
Eivsdem In tres Tomos distinctis

Thomas <von Aquin, Heiliger>

Venetiis, 1593

Qvaestio LX. De sacramentis, quid sit sacramentum.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-72797](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-72797)

mem Christum. vnde Marc. i. dicitur, quod demon clamavit, quid nobis & tibi Iesu Nazarene? venisti ante tempus perdere nos. Tertio, quantum ad primum essentiale bonorum angelorum, quod est beatitudo aeterna, & quantum ad poenam essentialem angelorum malorum, quae est damnatio aeterna: sed hoc factum est per Christum, in quantum est verbum Dei, a principio mundi.

AD PRIMVM ergo dicendum, quod ratio illa procedit de iudicio quantum ad primum essentiale, & poenam principalem.

AD SECVNDVM dicendum, quod sicut dicitur Aug. in lib. de vera religione, licet spiritualis iudicet omnia: tamen iudicatur ab ipsa veritate: & ideo licet angelis, ex eo quod sunt spirituales, iudicent, indicantur tamen a Christo, in quantum est veritas.

AD TERTIVM dicendum, quod Christus habet iudicium non solum super angelos, sed etiam super administrationem totius creaturae: si enim, ut August. dicit in 3. de Trinita. inferiora quodam ordine reguntur a Deo per superiora, oportet dicere, quod omnia regantur per animam Christi, quae est supra omnem creaturam: vnde & Apostolus dicit Hebr. 2. Non enim angelis subiecit Deus orbem terrae futurum, scilicet subiectum ei, de quo loquimur, id est, Christo: nec tamen propter hoc alium constituit Deus super terram: quia vnus & idem est, & Deus & homo, dominus Iesus Christus. De cuius incarnationis mysterio ad praesens dicta sufficiant.

Super Quaestio. 60. Art. primum.

QVAESTIO LX.

De sacramentis, in octo articulis diuisa.

POST considerationem &c. Hic incipit secunda pars principalis huius libri, distincta in partes octo, primam de sacramentis in communi, & reliqua septem, secundum singula septem sacramenta. Prima igitur haec pars durans vsque ad quaestio. 66. inchoat a sacramenti genere in 1. articulo. 60. ut clare titulus monstrat, ita quod in titulo huius articuli, sacramenti nomen sumitur secundum eam significationem, qua predicatur de septem ecclesiae sacramentis. Est intentio inquirendi, an secundum illam significationem sit in genere signi: quamuis absque additione aliqua questio proponatur: & propterea argumenta absolute de Sacramento arguant. In corpore articuli una est conclusio: Sacramentum, de quo est sermo, est in genere signi. Probatur: Ne loquimur de sacramentis, secundum quod important habitudinem signi, ergo. An

ROST. considerationem eorum, quae pertinent ad mysteria uerbi incarnati, considerandum est ecclesiae sacramentis, quae ab ipso verbo incarnato efficaciam habent. Et prima consideratio erit de sacramentis in communi. Secunda de vnoquoque sacramentorum in speciali.

CIRCA primum quinque consideranda sunt.

- ¶ Primo, Quid sit sacramentum.
- ¶ Secundo, De necessitate sacramentorum.
- ¶ Tertio, De effectibus sacramentorum.
- ¶ Quarto, De causa eorum.
- ¶ Quinto, De numero.

CIRCA primum quaeruntur octo.

- ¶ Primo, Vtrum sacramentum sit in genere signi.
- ¶ Secundo, Vtrum omne signum rei sacrae sit sacramentum.
- ¶ Tertio, Vtrum sacramentum sit signum unius rei tantum, uel plurium.
- ¶ Quarto, Vtrum sacramentum sit signum quod est res sensibilis.
- ¶ Quinto, Vtrum ad sacramen-

tum requiratur determinata res sensibilis.

¶ Sexto, Vtrum ad sacramentum requiratur significatio, quae est per uerba.

¶ Septimo, Vtrum requirantur determinata uerba.

¶ Octauo, Vtrum illis uerbis possit aliquid addi uel subtrahi.

ARTICVLVS PRIMVS. Vtrum sacramentum sit in genere signi.

AD PRIMVM sic proceditur. Videtur, quod sacramentum non sit in genere signi. Videtur enim sacramentum dici a sacramento, sicut medicamentum a medicando: sed hoc magis uidetur pertinere ad rationem causae, quam ad rationem signi, ergo sacramentum magis est in genere causae, quam in genere signi.

¶ 2. Praet. Sacramentum uidetur aliquid occultum significare, secundum illud Tobiae 12. Sacramentum regis abscondere bonum est. Et Ephes. 3. Quae sit dispensatio sacramenti absconditi a faculis in Deo: sed illud quod est absconditum, uidetur esse contra rationem signi. Nam signum est, quod praeter speciem, quam ingerit sensibus, facit aliquid aliud in cognitionem uenire, ut patet per Aug. in 2. de doctr. Christi. ergo uidetur, quod sacramentum non sit in genere signi.

¶ 3. Praet. Iuramentum quandoque sacramentum nominatur: dicitur enim in 1. de Cre. 22. quaestio 5. Paruuli qui sine aetate rationabili sunt, non cogantur iurare: & qui semel periuratus fuerit, nec tellis sit post hoc, nec ad sacramentum, id est, iuramentum accedat: sed iuramentum non pertinet ad rationem signi, ergo uidetur quod sacramentum non sit in genere signi.

SED CONTRA est, quod Aug. dicit in 10. de ciui. Dei, sacrificium uisibile, inuisibile sacrificij sacramentum, id est, sacrum signum est. RESPON. Dicendum, quod omnia quae habent ordinem ad unum aliquid, licet diuersimode ab illo denominari possunt: sicut a sanitate, quae est in animali, denominatur sanum, non solum animal, quod est sanitatis subiectum, sed dicitur, medicina sana, in quantum est sanitatis effectiua: dieta uero, in quantum est conseruatiua eiusdem, & uirna in quantum est significatiua ipsius. sic igitur sacramentum potest aliquid dici, uel quia in se habet aliquam sanctitatem occultam, & secundum hoc sacramentum idem est quod sacrum secretum, uel quia habet aliquem ordinem ad hanc sanctitatem, uel causam, uel signum, uel secundum quamcumque aliam habitudinem: specialiter autem nunc loquimur de sacramentis, secundum quod important habitudinem signi, & secundum hoc sacramentum ponitur in genere signi.

AD PRIMVM ergo dicendum, quod quia medicina se habet, ut causa effectiua sanitatis, inde est quod omnia denominata a medicina, dicuntur per ordinem ad unum primum agens, & propter hoc medicamentum importat causalitatem quandam: sed sanctitas, a qua denominatur sacramentum, non significatur

tecedens, manifestatur ex hoc, quod sacramenti nomen est multiplex, & dicitur tam habens, quam causa, quam signum, & respectu sanctitatis occulte. Et rursum hoc manifestatur ex communi regula: quia omnia habentia ordinem ad unum, possunt diuersimode ab illo nominari, ut patet in sanitate & sanis. Hec satis clara sunt ex communibus regulis nominum multiplicium ad unum, uel in uno, uel ab uno, quae abusiue uocantur analogae. Vnde etiam Auctor in calce responsionis ad tertium, hanc abusionem corrigendo, cum dixisset, scilicet analogice, statim declarauit quid intenderet subdens, scilicet secundum diuersam habitudinem ad unum &c.

4. diff. 1. q. 1. art. 1. q. 1. & artic. 3. ad 1. & artic. 4. q. 1. ad 1.

* Alias per.

Lib. 2. cap. 7. circa princ. tom. 3.

22. q. 5. cap. parua. qui sine aetate.

Lib. 10. c. 5. non procul a prin. tom. 5.

per modum causæ efficientis, sed magis per modum causæ formalis uel finalis: & ideo non oportet, qd sacramentum semper importet causalitatem.

AD SECUNDVM dicendum, qd ratio illa procedit, secundum qd sacramentum idem est, quod sacrum secretum: dicitur autem non solum Dei secretum, sed etiam regis, esse sacrum & sacramentum: quia secundum antiquos sancta, uel sacrosancta dicebantur, quæcumq; violari non licebat: sicut etiam muri ciuitatis, & personæ in dignitatibus constitutæ: & ideo illa secreta siue diuina, siue humana, quæ nõ licet violari, quibuslibet publicando, dicuntur sacra uel sacramenta.

AD TERTIVM dicendum, qd etiam iuramentum habet quandam habitudinem ad res sacras: in quantum scilicet, est quædam contestatio facta per aliquod sacrum: & secundum hoc dicitur iuramentum esse sacramentum, non eadem ratione, qua nunc loquimur de sacramentis: non tamen æquiuoce, sumpto nomine sacramenti, sed analogice, scilicet secundum diuersam habitudinem ad aliquid unum, quod est res sacra.

¶ Super Quæstio. 60. Art. secundum.

ARTICVLVS II.

Vtrum omne signum rei sacre sit sacramentum.

Titulus clarus.

In corpore Auctor accomodat definitionem hæc, scilicet signum rei sacre, ad hoc ut sit conuertibile cum sacramento, ut quod ex proprietate significationis non habet, ex accommodatione intelligat habere. Hinc enim duas subintelligi uult condiciones rei sacre, scilicet sanctificationis homines, qd non aliunde deducitur, quam ex hoc, qd signum proprie datur homini, cuius est per notum ad ignotum discurrere.

¶ Et scito duo. Primum, quod Auctor non solum pro reuerentia sic definitiũ sacramentum, sed etiam pro firmando usu ecclesie, quo sacramentum dicimus, non cuiusque rei sacre signum, sed hominis sanctificantis, descriptionem hanc in definitionem erexit. Secundum est, qd ly sanctificantis, intelligitur in actu exercito, hoc est, qd est signum rei sacre, ut actualiter exercet sanctificationem hominis: quia ad hoc adhibetur ut signum, ut sanctificetur homo per illius significationem.

Art. præc. In Sed. co.

¶ Ergo uidetur quod omne signum rei sacre, sit sacramentum.

RESPON. Dicendum, quod signa proprie dantur

hominibus, quorum est, per nota ad ignota pertinere: & ideo proprie dicitur sacramentum, quod est signum alicuius rei sacre ad homines pertinentis, ut scilicet proprie dicatur sacramentum, secundum qd nunc de sacramentis loquimur, quod est signum rei sacre, in quantum est sanctificans homines.

AD PRIMUM ergo dicendum, qd creaturæ sensibiles significant aliquid sacrum, scilicet sapientiam & bonitatem diuinam, in quantum sunt in seipsis sacra, non autem in quantum nos per ea sanctificamur: & ideo non possunt dici sacramenta, secundum quod nunc loquimur de sacramentis.

AD SECUNDVM dicendum, qd quædam ad uetus testamentum pertinentia, significabant sanctitatem Christi, secundum quod in se sanctus est: quædam uero significabant sanctitatem eius, in quantum per ea nos sanctificamur, sicut immolatio agni paschalis significabat immolationem Christi, qua sanctificati sumus: & talia dicuntur proprie ueteris legis sacramenta.

AD TERTIVM dicendum, qd res denominatur a fine & complemento: dispositio autem non est finis, sed perfectio: & ideo quæ significant dispositionem ad sanctitatem, non dicuntur sacramenta, de quibus procedit obiectio, sed solum ea, quæ significant perfectionem sanctitatis humanæ.

ARTICVLVS III.

Vtrum sacramentum sit signum unius rei tantum.

Titulus clarus.

In corpore una conclusio cum uno corollario. Conclusio, Sacramentum est signum trium rerum. Declaratur: Sacramentum est signum nostre sanctificationis, in qua consideratur tria, & hæc per sacramenta significatur. Corollarium est: Sacramentum est signum rememorationis, demonstrationis, & prognosticium. Declaratur ex tribus præmissis.

¶ Auertere hic, quod Auctor gratia materiae abique probatione, procedit, declarando quæ abique controuersia acceptatur de sacramentis in communi.

¶ Præter. Sicut dictum est, sacramentum significat rem sacra, in quantum est humanæ sanctificationis causa: sed una sola est causa humanæ sanctificationis, scilicet sanguis Christi, secundum illud Hebr. vii. Iesus ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est, ergo uidetur, quod sacramentum non significet plura.

¶ Præter. Dictum est, qd sacramentum proprie significat ipsum finem sanctificationis: sed finis sanctificationis est uita æterna, secundum illud Ro. 6. Habetis fructum uestrum in sanctificatione, finem uero uitam æternam. ergo uidetur qd sacramentum nõ significet nisi unam rem, scilicet, uitam æternam.

SED CONTRA est, qd in sacramento altaris est duplex res significata, scilicet corpus Christi uerum, & mysticum, ut Aug. f. dicit in lib. sentent. Prosper.

RESPON. Dicendum, qd, sicut dictum est, sacramentum proprie dicitur, quod ordinatur ad significationem nostram sanctificationem. In qua tria possunt considerari, uidelicet ipsa causa sanctificationis nostræ.

est in potestate Dei, non hominis. ergo non pertinet ad hominem instituire sanctificationem hominis: sed sacramenta sunt: sanctificatione hominis. ergo. Vltimo sub sumpta propositio, probatur auctoritate Apostoli, & declaratur distinguendo duo, quae in sacramentorum vili inueniuntur, scilicet cibus diuinus, & sanctificatio hominis, & declarando horum differentiam, quia primum est hominis ad Deum, secundum est contra Deum a homine.

¶ Vbi videre potes, quod Auctor duo haec considerauit in sacramentis: in quia ex primo poterat ratio determinandi res ad hominem spectare, cuius est colere Deum hoc vel illo modo, ex secundo necessitatem monstraret diuinae institutionis, cuius est sanctificare hominem per haec, vel illa forma, & sine his. & illis, ut placet. Et quia nullum sacramentum est, quod non sanctificet hominem: ideo omnia oportet a Deo determinata esse quod ad sibi substantialia.

¶ In responsione ad primum, aduerte quam praesumptio- sa, iniuriola ac sacrilega sit eorum solertia, qui proprias aut poetarum similitudines, tamquam spiritualium simularum interpretantur, scribunt aut praedicant; usurpant enim officium Spiritus sancti, cuius iudicio res aliquae instituitur: sunt in figuram aliorum, dicente Apostolo, Omnia in figuram continebant illis: vili- ficans sacramentum, dum ex tali fictione occasionem dant credendi, quod similiter humano spiritui sunt in figuram ea, quae sunt in sacris scripturis, quemadmodum haec, quae adiunt humani dexteritate ingenij coaptata. Et sic multum auctoritatis detrahitur sacrae scripturae figuris.

alias sanctificandum.

que per leonem, quandoque per solem, aut aliquid aliud humilimodi, ergo videtur quod diuersae res possint congruere eidem sacramento. non ergo determinata res in sacramentis requiruntur.

¶ 1a Praet. Magis est necessaria salus animae, quam salus corporis: sed in medicinis corporalibus, quae ad salutem corporis ordinantur, potest vna res pro alia poni in eius defectu, ergo multo magis in sacramentis, quae sunt medicinae spirituales ad salutem animae ordinatae, poterit vna res assumi pro alia quando illa defuerit.

¶ 3 Praet. Non est conueniens, ut hominis salus ardeat per legem diuinam, & praecipue per legem Christi, qui venit omnes saluare: sed in statu legis naturae non requirebatur in sacramentis aliqua res determinata, sed ex voto assumebantur, ut patet Gene. 28. vbi Iacob vouit se Deo decimas, & hostias pacificas oblatum. ergo videtur quod non debuisset arctari homo, & praecipue in noua lege ad alicuius rei determinata usum in sacramentis.

SED CONTRA est, quod dominus dicit Io. 4. Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.

RESPON. Dicendum, quod in usu sacramentorum duo possunt considerari, scilicet cultus diuinus, & sanctificatio hominis. Quorum primum pertinet ad hominem per comparationem ad Deum, secundum autem e conuerso pertinet ad Deum per comparationem ad hominem: non pertinet autem ad aliquem determinare, quod est in potestate alterius, sed solum id quod est in sua potestate. quia ergo sanctificatio hominis est in potestate Dei sanctificantis, non pertinet ad hominem suo iudicio assumere res, quibus sanctificetur, sed hoc debet esse ex diuina institutione determinatum. & ideo in sacramentis nouae legis, quibus homines sanctificantur, secundum illud 1. ad Cor. 6. Ablati estis, sanctificati estis, oportet ut res ex diuina institutione determinatis.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod etsi idem potest per diuersa signa significari, determinare tamen quo signo sit utendum ad significandum, pertinet ad significantem: Deus autem est qui nobis significat spiritualia per res sensibiles in sacramentis, & per verba similitudinaria in scripturis. & ideo sicut iudicio Spiritus sancti determinatum est,

quibus similitudinibus in certis scripturae locis res spirituales significantur, ita etiam debet esse diuina institutio determinatum, quae res ad significandum assumantur in hoc, vel in illo sacramento.

AD SECUNDUM dicendum, quod res sensibiles habent naturaliter sibi inditas virtutes conserentes ad corporalem salutem: & ideo non refert, si duae earum eandem virtutem habeant, qua quis utatur: sed ad sanctificationem non ordinantur ex aliqua virtute sibi naturaliter indita, sed solum ex institutione diuina: & ideo oportet diuinitus determinari, quibus res sensibilibus sit in sacramentis utendum.

AD TERTIUM dicendum, quod sicut Aug. dicit 19. contra Faustum, diuersa sacramenta diuersis temporibus congruunt: sic etiam diuersis verbis significantur diuersa tempora, scilicet praesens, praeteritum & futurum: & ideo sicut in statu legis naturae, homines nulla lege exteriori data, sed solo interiori instinctu mouebantur ad Deum colendum, ita etiam ex interiori instinctu determinabantur eis, quibus rebus sensibilibus ad Dei cultum uterentur: postmodum vero necesse fuit etiam exteriori legem dari: tum propter obsecrationem legis naturae, ex peccatis hominum: tum etiam ad expressiorem significationem gratiae Christi, per quam humanum genus sanctificatur: & ideo etiam necesse fuit res determinari, quibus homines uterentur in sacramentis: nec propter hoc ardeatur via salutis: quia res quarum usus est necessarius in sacramentis, vel communiter habentur, vel paruo studio adhibito haberi possunt.

ARTICVLVS VI.

¶ *Super Quaestione sexagesima articulum sextum.*
Vtrum in significatione sacramentorum requirantur verba.

AD SEXTUM sic proceditur. Videtur, quod in significatione sacramentorum non requirantur verba: dicit enim Aug. contra Faustum lib. 19. * Quid sunt aliud quaque corporalia sacramenta, nisi quasi quaedam verba visibilia? Et sic ut quod addere verba rebus sensibilibus in sacramentis, sit addere verba verbis: sed hoc est superfluum. non ergo requiruntur verba cum rebus sensibilibus in sacramentis.

¶ 2 Praet. Sacramentum est aliquid vnum: ex his autem quae sunt diuersorum generum, non videtur posse aliquid vnum fieri. cum igitur res sensibiles, & verba sint diuersorum generum, quia res sensibiles sunt a natura, verba autem a ratione, videtur quod in sacramentis non requirantur verba cum rebus sensibilibus.

¶ 3 Praet. Sacramenta nouae legis successerunt sacramentis veteris legis: quia illis ablatis, ista sunt instituta, ut Aug. dicit 19. contra Faustum: * sed in sacramentis veteris legis non requirebatur aliqua forma verborum. ergo nec in sacramentis nouae legis.

SED CONTRA est, quod Apost.

T Inulus clarus, In corpore una conclusio: Sacramenta tripliciter considerantur, & quolibet modo congruunt eis verba. Probatur, quo ad primam partem: quia sacramenta adhibentur, ut signa quaedam ad hominum sanctificationem: quo ad secundam, singillatim declarando singula membra cum suis rationibus, ut clare & ordinate patet in litera.

¶ Aduerte, quod prima pars conclusio- nis ex assumpto facile deducitur: nam quia sacramenta ad sanctificationem adhibentur, oportet primam eorum considerationem secundum sanctificationis causam fieri: Et quia ad sanctificandos homines sunt, secunda eorum consideratio ex parte hominis est. Et quia ut signa adhibentur, conuequens est, ut tertia eorum consideratio secundum significationem fiat.

¶ In

In responsione ad secundum peripice, quod in sacramentis res & uerba coeunt in unum signum: quia constitunt unum sacramentum: quod non nisi signum unum est. Vnde, proprie loquendo, ablutio in aqua in baptismo non est unum signum, & uerba sunt aliud signum, ut tanquam ex duobus partibus signis fiat unum totale signum: ut in applicatione aquae, quae indeterminata est, ad significandam spiritum sanctum ablutioem, uel spiritum claritatem, aut simpliciter, aut aliquid huiusmodi ex connectione ad uerba ablutentis, determinatur ad significandum spiritum ablutioem quod non sunt duae relationes signi in aqua & uerbis: sed una tantum relatio signi est in hoc composito ex rebus & uerbis, ut sunt determinabile & determinatio in ratione significandi unum spiritum effectum: sunt enim haec, ut in sacra subtiliter traditur, & declaratur in tertia ratione in corpore articuli, uelut materia & forma in genere signi: non quod relatio talis signi sit composita ex materia & forma: sed quia relatio talis signi non ad aliquid composito ex talibus determinabilibus & determinante, quae sunt uelut materia & forma.

hoc per uerba, magis distincte possumus exprimere, quod mente concipimus: & ideo ad perfectionem significationis sacramentalis, necesse fuit ut significatio rerum sensibilium, per aliqua uerba determinaretur: aqua enim significare potest & ablutioem propter suam humiditatem, & refrigerium propter suam frigiditatem: sed cum dicitur, Ego te baptizo, manifestatur quod aqua utimur in baptismo ad significandam emundationem spiritualem.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod res uisibiles sacramentorum dicuntur uerba, per quandam similitudinem, in quantum scilicet participant quandam uim significandi; quae principaliter est in ipsis uerbis, ut dictum est: & ideo non est superflua ingeminatio uerborum, cum in sacramentis, rebus uisibilibus uerba adduntur: quia unum eorum determinatur per aliud, ut dictum est.

AD SECUNDUM dicendum, quod quamuis uerba & res sensibiles sunt in diuerso genere, quantum pertinet ad naturam rei: conueniunt tamen in ratione significandi, quae perfectus est in uerbis, quam in alijs rebus: & ideo ex uerbis & rebus fit quodam

modo unum in sacramentis, sicut ex forma & materia, in quantum scilicet per uerba perficitur significatio rerum, ut dictum est: * sub rebus autem comprehenduntur etiam ipsi actus sensibiles, puta ablutio, inunctio, & alia huiusmodi: quia in his est eadem ratio significandi, & in rebus.

AD TERTIUM dicendum, quod, sicut August. * dicit contra Faustum, alia debent esse sacramenta rei praesentis, & alia rei futurae. Sacramenta autem ueteris legis, praenuntia erant Christi uenturi: & ideo non ita expresse significabant Christum, sicut sacramenta nouae legis, quae ab ipso Christo effluunt, & quamdam similitudinem ipsius in se habent, ut dictum est. * Utebantur tamen in ueteri lege aliquibus uerbis, in his, quae ad cultum Dei pertinent, tam sacerdotes (qui erant sacramentorum illorum ministri, secundum illud Num. 6. Sic benedicetis filiis Israel, & dicetis eis, Benedicat tibi dominus &c.) quam etiam illi, qui illis sacramentis utebantur, secundum illud Deut. 26. Proficor coram domino Deo tuo &c.

AD TERTIUM dicendum, quod, sicut dicitur, * in sacramentis uerba se habent per modum formae, res autem sensibiles per modum

modo unum in sacramentis, sicut ex forma & materia, in quantum scilicet per uerba perficitur significatio rerum, ut dictum est: * sub rebus autem comprehenduntur etiam ipsi actus sensibiles, puta ablutio, inunctio, & alia huiusmodi: quia in his est eadem ratio significandi, & in rebus.

AD TERTIUM dicendum, quod, sicut August. * dicit contra Faustum, alia debent esse sacramenta rei praesentis, & alia rei futurae. Sacramenta autem ueteris legis, praenuntia erant Christi uenturi: & ideo non ita expresse significabant Christum, sicut sacramenta nouae legis, quae ab ipso Christo effluunt, & quamdam similitudinem ipsius in se habent, ut dictum est. * Utebantur tamen in ueteri lege aliquibus uerbis, in his, quae ad cultum Dei pertinent, tam sacerdotes (qui erant sacramentorum illorum ministri, secundum illud Num. 6. Sic benedicetis filiis Israel, & dicetis eis, Benedicat tibi dominus &c.) quam etiam illi, qui illis sacramentis utebantur, secundum illud Deut. 26. Proficor coram domino Deo tuo &c.

ARTICULVS VII.
Utrum requirantur determinata uerba in sacramentis.

AD SEPTIMUM sic proceditur. Videtur quod non requirantur determinata uerba in sacramentis. Vt enim Philo. * dicit, uoces non sunt eadem apud omnes: sed salus quae per sacramenta quaritur, est eadem apud omnes. ergo non requiruntur aliqua determinata uerba in sacramentis.

¶ 2. Praet. Verba requiruntur in sacramentis, in quantum sunt principaliter significativa, sicut dictum est: * sed contingit per diuersa uerba idem significari. ergo non requiruntur determinata uerba in sacramentis.

¶ 3. Praet. Corruptio cuiuslibet rei uariat eius speciem: sed quidam corrupte uerba proferunt, nec tamen pro hoc creditur sacramentorum effectus impediri: alioquin illiterati & balbi, qui ista sacramenta conferunt, frequenter defectum in sacramentis inducerent. ergo uidentur quod non requirantur in sacramentis determinata uerba.

SED CONTRA est, quod dominus determinata uerba protulit in consecratione sacramenti eucharistiae, dicens Matth. 26. Hoc est corpus meum: similiter etiam mandauit discipulis, ut sub determinata forma uerborum baptizarent, dicens Mat. ult. Euntes, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti.

RESPON. Dicendum, quod, sicut dictum est, * in sacramentis uerba se habent per modum formae, res autem sensibiles per modum

¶ In responsione ad secundum, aduerte quod doctrina praesentis litterae, scilicet quod in qualibet lingua, uox illa quae principalis & communis homines illius linguae utuntur ad illum actum significandum assumi debet in sacramentis, uera est, quantum ad uerborum: quoniam ad tantum mysterium

¶ In corpore uerborum: quoniam ad tantum mysterium

¶ In corpore uerborum: quoniam ad tantum mysterium

¶ In corpore uerborum: quoniam ad tantum mysterium

¶ In corpore uerborum: quoniam ad tantum mysterium

¶ In responsione ad secundum, aduerte quod doctrina praesentis litterae, scilicet quod in qualibet lingua, uox illa quae principalis & communis homines illius linguae utuntur ad illum actum significandum assumi debet in sacramentis, uera est, quantum ad uerborum: quoniam ad tantum mysterium

¶ In responsione ad secundum, aduerte quod doctrina praesentis litterae, scilicet quod in qualibet lingua, uox illa quae principalis & communis homines illius linguae utuntur ad illum actum significandum assumi debet in sacramentis, uera est, quantum ad uerborum: quoniam ad tantum mysterium

Tertia S. Thomae. AA asterium

¶ In corpore uerborum: quoniam ad tantum mysterium

¶ In corpore uerborum: quoniam ad tantum mysterium

¶ In corpore uerborum: quoniam ad tantum mysterium

¶ In corpore uerborum: quoniam ad tantum mysterium

¶ In corpore uerborum: quoniam ad tantum mysterium

¶ In corpore uerborum: quoniam ad tantum mysterium

¶ In corpore uerborum: quoniam ad tantum mysterium

¶ In corpore uerborum: quoniam ad tantum mysterium

terium non nisi principalia communioraque assumenda sunt verba. Cum hac tamen doctrina fiat, quod oppositum fiat, uel ex accommodatione usus, uel quia sacramenti forma non urget ad hoc. Quantum autem valeat contra communiatem & proprietatem linguarum accommodatio usus, testatur forma baptismi apud Latinos, dum dicitur, Ego te baptizo &c. baptizare enim Latina lingua neque principaliter, neque communiter significat abluere, ut patet, in tantum quod si quis diceret alteri baptiza hoc sydarjolum, aut non, aut uix intellexeretur. Et proculdubio dicere deberemus, Ego te abluo in nomine patris &c. quia tamen accommodatur ecclesiae Latinae usus uocabulum hoc ad significandum actum abluendi, qui in sacramento fit, illo utendum est, unde etiam mulieres in vulgari baptizantes, dicunt, [Io te baptizo.] Proinde enim diuina hinc ecclesiam suam doctam esse uoluit, quod quocumque uerbo accommodato ab uito ad significandum illud, utamur (etiam si alterius sit idiomatis) sacramentum perficitur; ut quod nec missio idiomati in eadem numero forma sacramenti, tollit perfectionem sacramenti.

Fract. fo. a med. rom. 9.

materia. In omnibus autem compositis ex materia & forma, principium determinationis est ex parte forma, quae est quodammodo finis & terminus materiae: & ideo principaliter requiritur ad esse rei determinata forma, & determinata materia; materia enim determinata requiritur, ut sit proportionata determinatae forma. Cum igitur in sacramentis requirantur determinatae res sensibiles, quae se habent in sacramentis sicut materia, multo magis requiritur in eis determinata forma uerborum.

AD PRIMVM ergo dicendum, quod sicut Augustinus * dicit super Ioan. uerbum operatur in sacramentis, non quia dicitur, id est, non secundum exteriorem sonum uocis: sed quia creditur, id est, secundum sensum uerborum, qui fide tenetur. Et hic quidem sensus est idem apud omnes, licet non eadem uoces sint, quantum ad sonum: & ideo cuiuscumque linguarum uerbis profertur talis sensus, perficitur sacramentum.

AD SECVNDVM dicendum, quod licet in qualibet lingua contingat diuersis uocibus idem significari, semper tamen aliqua illarum uocum est, quae principaliter & communius homines illius linguarum utuntur ad hoc significandum, & talis uox assumi debet in significatione sacramenti: sicut etiam inter res sensibiles illa assumitur ad significationem sacramenti, cuius usus est communior ad actum, per quem sacramenti effectus significatur: sicut aqua communius utuntur homines ad abluendum corporalem, per quam spiritalis ablutio significatur: & ideo aqua assumitur ut materia in baptismo,

in responsione ad illam personam solam, ex accommodatione usus non minus, quam perfecte sint omnes similes orationes: puta, do uobis hoc munus, uenite uos ad prandium mecum, &c. similia. Et eadem ratione perfecta essent sacramenta, si persona recipiens sacramentum exprimeretur in nomine honorabili abstracto: puta si quis diceret, Ego abluo dominationem uestram a peccatis suis. Pro regula enim generali habendum est, quod quando oratio habet perfectam significationem ex accommodatione usus in ceteris locutionibus, sufficit ad sacramenti perfectionem similis oratio applicata ad materiam sacramenti. Et ratio est, quia operatio spiritalis in sacramentis sequitur significationem perfectam orationis sacramentalis, ac per hoc, ubi oratio habet suam significationem perfectam, sacramentum perficitur. Constat autem, quod oratio quae in qualibet materia communiter habet suam significationem perfectam, non perdit per-

fectionem suae significationis ex hoc, quod applicatur ad materiam sacramentalem, igitur sicut sufficit oratio illa perfecta in alijs, ita & in sacramentis. Quia autem sacramenti forma non urget ad principaliter & communiter consueta uerba, si quis ex huiusmodi libertate ueretur alijs uerbis, (puta dicendo, Ego te abluo in nomine patris &c. aut in sacramento eucharistiae, Iltud est, &c.) perfecta essent sacramenta: non enim de necessitate sacramenti sunt illa uoces, quibus communiter ecclesiae utitur, sed illae uel alio loco illarum, idem significantes, quod illae. Sic enim intelligendum est determinatae exigi formam uerborum ad sacramenta. Sed sunt uoces illae quibus ecclesiae utitur, de necessitate praecipi ecclesiae: ideo peccaret quisquis aduertenter uteretur alijs uocibus ab illis, quibus ecclesiae sua consuevit uti in sacramentis. Vide haec non diximus, ut liceat cuique mutare uoces in sacramentis: sed ut si acciderint, noverint non esse iteranda sacramenta propter huiusmodi mutationes. Et confirmatur quod dicimus, ex forma consecrationis sanguinis Christi, quae utitur ecclesiae Latinae: dicit enim, Hic est calix sanguinis. Vbi autem metaphorice sumitur calix, aut ponitur continens pro contento, ac per hoc ex utriusque uerborum secundum propriam significationem, non significatur conuersio uini in sanguinem, sed in calicem, quod est ridiculum. Attestatur enim per hoc Spiritus sanctus, quod sufficit ad sacramentorum perfectionem uerba, uel ex proprietate uel accommodatione uel significatione ueritatem sacramenti, quicquidque sint illa: nec esse de necessitate sacramenti communio in aliqua lingua uerba,

AD TERTIVM dicendum, quod ille, qui corrupte profert uerba sacramentalia, si hoc ex industria facit, non videtur intendere facere quod facit ecclesiae, & ita non videtur perfici sacramentum: si autem hoc faciat ex errore uel lapsu linguarum, si sit tanta corruptio, quae omnino auferat sensum locutionis, non videtur perfici sacramentum. Et hoc praecipue contingit, quando fit corruptio ex parte principij dictionis, puta si loco eius, quod est in nomine Patris, dicat, in nomine matris: si uero non totaliter auferatur sensus locutionis per huiusmodi corruptelam, nihilominus perficitur sacramentum. Et hoc praecipue contingit, quando fit corruptio ex parte finis, puta si aliquis dicat in nomine patris & filias: quamuis enim huiusmodi uerba corrupte prolata, nihil significant ex uirtute impositionis: accipiuntur tamen ut signifiantia ex accommodatione usus: & ideo licet mutetur sonus sensibilis, remanet tamen idem sensus: quod autem dictum est, * de differentia corruptionis, circa principium uel finem dictionis, rationem habet: quia apud nos uariatio dictionis ex parte principij, mutat significationem: uariatio autem ex parte finis dictionis, ut plurimum mutat consignificationem; quae tamen apud graecos uariatur etiam secundum principium dictionis in declinationibus uerborum: magis tamen uidetur attendenda quantitas corruptionis: quia ex utraque parte potest esse tam parua, quod non auferat sensum uerborum: & tam magna, quod auferat: sed unum horum facilius accidit ex parte principij, & aliud ex parte finis.

In responsione ad tertium aduerte, quod, ut patet de cont. dist. 4. c. Remouent, Zacharias Papa determinauit fuisse baptismum illum, qui ob ignorantiam baptizantis, baptizatus est in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti. Vbi uides, quod corruptio fuit tanta, quod uariata est significatio nominum; nam patria non patrem, sed locum naturae significat: sed licet patria absolute aliud significet quam patrem: ut tamen est pars corrupte prolata huius orationis, Ego te baptizo in nomine Patris, & Filii &c. significasse patrem, iudicatum est, & sic oratio tota non mutauit significationem. Et hoc ualde notandum est pro casibus occurrentibus incorrupte prolatis uerbis, circa alia sacramenta, uel ex festinatione, uel ex balbutiente lingua, uel aliquo alio accidente.

In istam solutione.

Supor

ARTICVLVS VIII.

Vtrum liceat aliquid addere uerbis, in quibus consistit forma sacramentorum.

DOCTAVVM sic proceditur. Videtur, qd nihil liceat addere uerbis, in quibus consistit forma sacramentorum. nō enim minoris sunt necessitatis huiusmodi uerba sacramentalia, quā uerba sacra scripturā: sed uerbis sacra scripturā, nihil licet addere vel minuire: dicitur enim Deute. 4. Nō addetis ad uerbū, quod uobis loquor, nec auferetis ab eo, Et Apoca. vltim. Conestor omni audienti uerba prophetiā libri huius: si quis apposuerit ad hæc, apponet super eum Deus plagas scriptas in libro isto, & si quis diminuerit, auferet Deus partem eius de libro uitæ. ergo uidetur, quod neque in formis sacramentorum liceat aliquid addere, vel minuire.

¶ 2 Præ. Verba se habent in sacramentis per modum formæ, ut dictum est. * sed in formis quælibet additio vel subtractio variat speciem, sicut & in numeris, ut dicitur 8. Met. * ergo uidetur quod si aliquid addatur vel subtrahatur a forma sacramenti, non erit idē sacramentum.

¶ 3 Præ. Sicut ad formam sacramenti requiritur determinatus numerus dictionū, ita etiam requiritur determinatus ordo uerborū, & etiā orationis continuas. si ergo additio, uel subtractio nō auferat sacramenti ueritatem, uidetur qd pari ratione nec transpositio uerborū, aut etiam interpolatio pronuntiationis.

SED CONTRA est, quod in formis sacramentorum, quædam apponuntur a quibusdam, quæ ab alijs non apponuntur, sicut latini baptizant sub hac forma, Ego te baptizo in noīe Patris, & Filij, & Spiritus sancti. Græci autē sub ista, baptizetur seruus Christi N. in nomine Patris, &c. Et tamen utriusque uerum conferunt sacramentū. ergo in formis sacramentorū licet aliquid addere vel minuire.

RESPON. Dicendū, quod circa omnes istas mutationes, quæ posunt in formis sacramentorum cōtingere, duo uidentur esse consideranda. Vnum quidem, ex parte eius, qui profert uerba, cuius intentio requiritur ad sacramentum, ut infra dicitur. * & ideo si intendat per huiusmodi additionē, uel di-

minutionem aliū ritum inducere, qui nō sit ab ecclesia receptus, nō uidetur perfici sacramentum: quia non uidetur, quod intendat facere id, qd facit ecclesia. Aliud autem est considerandum, ex parte significationis uerborū. Cum, uerba operentur in sacramentis, quantum ad sensum, quem faciunt (ut supra dictum est) oportet cōsiderare, utrum per talem mutationē tollatur debitus sensus uerborū: quia sic manifestum est, qd tollitur ueritas sacramenti. Manifestum est autem, qd si diminuat aliquid eorum, quæ sunt de substantia formæ sacramentalis, tollitur debitus sensus uerborum; & ideo non perficitur sacramentum. unde Didymus * dicit in lib. de Spiritu sancto: Si quis ita baptizare conetur, ut unum de prædictis nominibus prætermittat (scilicet Patris, & Filij, & Spiritus sancti) sine perfectione baptizabit. Si autem subtrahatur aliquid, quod non sit de substantia formæ, talis diminutio non tollit debitum sensum uerborum, & per consequens nec sacramenti perfectionem: sicut in forma eucharistiæ, quæ est, Hoc est enim corpus meum, ly enim sublatum, non tollit debitum sensum uerborum: & ideo non impedit perfectionem sacramenti: quamuis possit contingere, quod ille qui prætermittit, peccet ex negligentia uel contemptu. Circa additionem etiam contingit aliquid apponi, qd est corruptiuum debiti sensus: puta si aliquis dicat, Ego te baptizo in nomine Patris maioris, & Filij minoris, sicut Arriani baptizabant: & ideo talis additio tollit ueritatem sacramenti. Si uero sit talis additio, quæ non auferat debitum sensum, non tollitur sacramenti ueritas. Nec refert utrum talis additio fiat in principio, medio, uel in fine: ut si aliquis dicat, Ego te baptizo in nomine Dei Patris omnipotentis, & Filij eius unigeniti, & Spiritus sancti paracliti, erit uerū baptisma. Et similiter si quis dicat, Ego te baptizo in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti, & beata uirginis Mariæ, non esset baptisma: quia dicitur 1. ad Corint. 1. Numquid Paulus pro uobis crucifixus est: aut in nomine Pauli baptizati estis? Sed hoc uerum est, si sic intelligatur in nomine beata uirginis baptizari, sicut in nomine Trinitatis, quo baptisma consecratur: talis enim sensus esset contrarius ueræ fidei, & per consequens tolleret ueritatem sacramenti. Si uero sic intelligatur, quod additur, & in nomine beata uirginis, non quasi nomen beata uirginis aliquid operetur in baptismo, sed ut eius intercessio prosit baptizato ad conseruandā gratiā baptismalem, non tollitur perfectio facti.

AD PRIMVM ergo dicendum quod ad uerba sacra scripturæ non licet aliquid apponere, quantum ad sensum, sed quantum ad expositionem sacra scripturæ, multa eis uerba a doctoribus apponuntur: nō tamē licet etiam uerba sacra scripturæ apponere, ita quod dicatur esse de integritate sacra scripturæ, quæ hoc esset uitium falsitatis. Et similiter si quis diceret aliquid esse de necessitate formæ, quod non est.

AD SECVNDVM dicendū, qd uerba p̄tinent ad formā facti rōne s̄sūs significati: & ideo q̄cūq; fiat additio uel subtractio uerborū, q̄ non addat aliquid aut subtrahat debito sensui, nō tollitur species sacramenti.

interruptio non debet esse tanta, quod iuxta communem morem hominum, continuas soluat orationis: si enim postquam minister dixit, Ego te baptizo, iret primum, & postea subderet, In nomine Patris, & Filij, &c. siue interim tacuisset, siue non: soluta esset orationis ueritas.

art. præced. ad 1. & ad 3.

lib. 2. de Spiritu sancto, paulo a principio. Habetur hic liber in fine operum S. Hieronymi.

Super Questionis sexagesimæ Articuli octauum.
Tertius clarus.
In corpore tria sūt, primo ponuntur deæ communi formæ regulæ circa huiusmodi uarietates: secundo descenditur ad diminutionē & additionem: tertio mouetur quædam difficultas circa additionem, & solutionem. Prima regula se tenet ex parte intentionis ministrantis sacramentum. secunda uero se tenet ex parte significationis uerborum: quos intellige non secundum se, sed in ordine ad totam orationē: oportet enim mutari sensum ipsius orationis, quod quæ est forma sacramenti, ad hoc ut sacramentum sit nullum, ut prædictum est. De diminutione autem aut additione in speciali in singulis sacramentis, sermo erit in propositis locis in commentariis.
¶ Voi nota pro solutione difficultatis moræ, quod additio ad formam ultra duos modos, qui in licet ponuntur (scilicet: uel tamquam aliquid intrinsecum ad formam, uel tamquam extrinsecum) tertius inuenitur omnino per accidens, quando scilicet interponitur aliquid uerbum, non ut sit aliquid intrinsecum, uel a faciens formam, sed impertinens omnino interpositio ad aliud propositum dicitur uerbum, ut si inter baptizandū postquam dixit, ego te baptizo, dicat aliquid, Recede hinc, seu aliquid eiusmodi, & prosequatur, In nomine Patris & Filij, &c. Hoc enim non est proprie addere ad uerba formæ: sed interponere uerba interrompendo formam: potest siquidem interruptio, de qua in responsione ad tertium est sermo, dupliciter fieri, uel sine interpositioe uerborum, uel cum interpositione uerborum. Vtrique autem

ad hanc partem

art. præced.

lib. 2. de Spiritu sancto

si fami

q. 4. arti. 8.

AD TERTIVM dicendum, qd si sit tanta interruptio verborum, quod intercipiatur intentio pronuntiantis, tollitur sensus sacramenti, & per consequens veritas eius: nō autem tollitur quando est parva interruptio, quæ intentionem proferentis, & intellectum verborū non auferit. Et idem est etiam dicendum de transpositione verborum: quia si tollit sensum locutionis, nō perficitur sacramentum, sicut patet de negatione præposita, vel postposita signo: si autē sit talis transpositio, quæ sensum locutionis non variet, non tollitur veritas sacramenti: quia secundum qd Philosophus* dicit, nomina & verba transposita idē significant.

lib. 9. Per-
herm. ca. 1.
parū ante
finem text.

Super Questionis
61. Articulum primū.

QVAESTIO LXI.

De necessitate sacramentorum, in quatuor articulis diuisa.

T Iulus clarus. In corpore vna conclusio. Sacramenta sunt necessaria ad humanā salutem. Et probatur tripliciter. Vbi nota duo. Primum, qd nō est hic sermo de necessario ad humanā salutē, sine quo nō potuisset hō saluari, sed de necessario, sine quo nō cōueniēter humana salus fuisset. In cuius signū Auctor, tā in prima, quam secundarōne conuenientia infert sacramentorum.

Secundo, nota differentia inter Auctore, & Magistrū sent. in prima di. 4. circa has tres rōnes: ex eruditione, humilatione, & exercitatione. Nam alius tractatur ab Auctore, vt patet cōterendo.

q. dist. 9. r. artic. 9. 1. Et 3. cōtra cap. 1. 0. Et lib. 4. ca. 55. 6n. & ca. 56.

Q. preced. art. 6. ad 2.

Lib. 9. cap. 21. in fine.

D E I N D E considerandum est de necessitate sacramentorum.

Et circa hoc querunt quatuor.

¶ Primo, Vtrum sacramenta sint necessaria ad salutē humanā.

¶ Secundo, Vtrum fuerint necessaria in statu ante peccatum.

¶ Tertio, Vtrum fuerint necessaria in statu post peccatum ante Christum.

¶ Quarto, Vtrum fuerint necessaria post Christi aduentum.

ARTICVLVS PRIMVS.

Vtrum sacramenta sint necessaria ad humanam salutem.

A D PRIMVM sic proceditur. Videtur, quod sacramenta nō sint necessaria ad humanam salutem. Dicit enim Apostolus 1. ad Timoth. 4. Corporalis exercitatio modicum utilis est: sed vsus sacramentorum pertinet ad corporalem exercitacionem, eo quod sacramenta perficiuntur in significatione sensibilibus rerum & verborum, vt dictum est. * ergo sacramenta nō sunt necessaria ad humanam salutem.

¶ 2. Præter. Secundæ ad Corinth. 12. Apostolo dicitur, Sufficit tibi gratia mea: non autem sufficeret, si sacramenta essent necessaria ad salutem. nō sunt ergo sacramenta salutis humanæ necessaria.

¶ 3. Præter. Posita causa sufficienti, nihil aliud videtur esse necessarium ad effectum: sed passio Christi est sufficiens causa nostræ salutis: dicit enim Apostolus ad Roma. 5. Si cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem filij eius, multo magis reconciliati salui erimus in vita ipsius. nō ergo requiruntur sacramenta ad salutem humanam.

S E D C O N T R A. est, qd Aug. dicit 19. contra Faustū: In nullum nomen religionis, seu verum seu falsum, coadunati homines possunt, nisi aliquo signaculo- rum seu sacramentorum visibilibus confortio colligentur: sed necessarium est ad humanam salutem homines adunari in vnum veræ religionis nomen. ergo sacramenta sunt necessaria ad humanam salutē.

R E S P O N. Dicendū, quod sacramenta sunt necessaria ad humanam salutem triplici ratione: quarum

prima sumenda est, ex conditione humanæ naturæ: cuius proprium est, vt per corporalia & sensibilia, in spiritualia & intelligibilia deducatur. Pertinet autē ad diuinam providentiam, vt vnicuique rei prouideat, secundum modum suæ conditionis: & ideo conuenienter diuina sapientia homini auxilia salutis confert sub quibusdam corporalibus, & sensibilibus signis, quæ sacramenta dicuntur. Secunda ratio sumenda est ex statu hominis, qui peccando se subdidit per affectum corporalibus rebus: ibi autem debet medicinale remediū homini adhiberi, vbi patitur morbum: & ideo conueniens fuit, vt Deus per quædam corporalia signa homini spirituales medicinas adhiberet: nam si spiritualia nuda ei proponerentur, eius animus applicari non posset, corporalibus deditus. Tertia autem ratio sumenda est ex studio actionis humanæ, quæ præcipue circa corporalia versatur. Ne ergo esset homini durum, si totaliter a corporalibus actibus abstraheretur, proposita sunt ei corporalia exercitia in sacramentis, quibus salubriter exerceatur ad euitanda superfluitiosa exercitia, quæ consistunt in cultu dæmonum, vel qualitercumque noxia, quæ consistunt in actibus peccatorum. Sic igitur per sacramentorum institutionem homo conuenienter suæ naturæ eruditur per sensibilia humiliatur, se corporalibus subiectum cognoscens, dum sibi per corporalia subuenitur: præseruat etiam a noxiis actionibus, per salubria exercitia sacramentorum.

A D PRIMVM ergo dicendum, quod corporalis exercitatio, in quantum est corporalis, nō multum utilis est: sed exercitatio per vsum sacramentorum, nō est pure corporalis, sed quodammodo est spiritualis, scilicet per significationem, & causalitatem.

A D SECVDVM dicendum, quod gratia Dei, est sufficiens causa humanæ salutis: sed Deus dat hominibus gratiam secundum modum eis conuenientem: & ideo necessaria sunt hominibus sacramenta ad gratiam consequendam.

A D TERTIVM dicendum, quod passio Christi est sufficiens causa humanæ salutis: nec propter hoc sequitur, quod sacramenta nō sint necessaria ad humanam salutem: quia operantur in virtute passionis Christi, & passio Christi quodammodo applicatur hominibus per sacramenta, secundum illud Rom. 6. Quicumque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus.

ARTICVLVS II.

Vtrum etiam ante peccatum fuerint homini necessaria sacramenta.

Super Questionis sexagesimæ primæ Articulum secundum.

T Iulus clarus. In corpore vna conclusio: In statu innocentie homo sacramentis non indigebat, nec pro remedio peccati nec pro perfectione animæ. Probatur: In statu illo superiora inferioribus dominabantur, & nullo modo dependebant ab eis: sed contra hunc ordinem esset, si anima a corporalibus sacramentis perficeretur, siue quo ad scientiam.

A D SECVDVM sic procedit. Videtur quod etiā ante peccatū fuerint homini necessaria sacramenta: quia sicut dictū est, * sacramenta sunt necessaria homini ad gratiam cōsequendam: sed etiam in statu innocentie homo indigebat gratia: sicut in Prima parte habitum est. * ergo etiā in statu illo erant necessaria sacramenta. ¶ 2. Præter. Sacramenta sunt necessaria homini, secundum conditionem humanæ naturæ, sicut di-